

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'OYALAR

TERMINOLOGIYADAGI YIRIK NUQSONLARI

Mamataxunov Bezzod Azizovich

Oriental universiteti

Annotatsiya: *Hozirgi kunda terminologiyadagi yirik nuqsonlardan biri, terminlar sinonimiyasi hodisasi hisoblanadi. Termin-sinonimlar deganda, muayyan tushunchani ifodalash uchun ikki va undan ortiq terminning muommalada bo'lishi tushuniladi*

Kalit so'zlar: *termin, terminologiya, tilshunoslik, termin, ilmiy mezonlar, ilm-fan, texnika, qishloq xo'jaligi.*

K.M.Musayev yozishicha: “Termin sharoit asosida shakllanadi, uni yaratishda har xil avlodga mansub bo'lgan turli me'morlar, loyihachilar, kashfiyotchilar ishtirok etadi. Terminologiyani tartibga solishdagi o'ziga xos murakkabliklar ham shunisi bilan belgilanadi”⁴⁴.

D.N.Ushakovning “Толковый словарь русского языка” (Rus tilining izohli lug'ati) lug'atida “Termin–lotincha “terminus” so'zidan olingan bo'lib, belgilangan muddat, chegara degan ma'nolarini anglatadi va uni ikki yo'l bilan ifodalash mumkin. 1. Rasmiy mantiqda – termin so'z orqali ifodalangan tushuncha; 2. Aniq bir tushunchani ifodalovchi so'z”– deb, ta'rif beradi⁴⁵.

A.V.Superanskaya “Общая теория имени собственного” (Atoqli otlarning umumiy nazariyasi) kitobida termin deb professional faoliyatda qabul qilingan va maxsus sharoitlarda ishlatiladigan maxsus so'z yoki iboralarga aytadi.⁴⁶

N.I.Kondakova “Логический словарь-справочник” lug'atida termini qat'iy tushunchaning aniq bir nomi bo'lgan so'z yoki ibora sifatida tavsiflab, termin shuningdek, muayyan muhitda yoki kasbda biror narsani bildirish uchun ishlatiladigan maxsus so'z yoki iboralar hamdir. U har qanday so'zni termin deb nomlashi uchun unga aniq ta'rif berish kerak” – deb, hisoblaydi.⁴⁷

V.M.Leychik “О языковом субстрате термина” (Terminning lingvistik substrati haqida) nomli ilmiy maqolasida terminning barcha lingvistik belgilari ikki guruhga bo'linib, birinchi guruhdagi so'zlar tabiiy tilning leksik tarkibidagi maxsus so'zlar bo'lsa, ikkinchi guruh so'zlari maxsus so'zlar emas, balki maxsus funksiyaga ega bo'lgan

⁴⁴ Мусаев К.М. Формирование развитие и современные проблемы терминологию – М.: Наука, 1986. – С.25.

⁴⁵ Толковый словарь русского языка / Под ред. Д.Н.Ушакова.- М.: Гос. ин-т “Сов. энцикл.”; ОГИЗ; Гос. изд-во иностр. И нац. Слов., 1935-1940. –С. 67.

⁴⁶ Суперанская А. В. Общая теория имени собственного / А. В. Суперанская. – 2-е изд., испр. – Москва : URSS:ЛКИ, 2007. –С. 366.

⁴⁷ Логический словарь-справочник / Кондаков Николай Иванович – М.: Книга поТребованию, 2013.

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'OYALAR

so‘zlardir” - deb yozadi⁴⁸. Uning fikriga ko‘ra, termin tizimi “ma’lum bir bilim sohasi yoki faoliyatining ma’lum bir nazariyasining modeli”dir. Uning elementlari tabiiy tilning maxsus maqsadlari uchun ishlatiladigan so‘zlar yoki iboralardir. Terminologik tizimning tuzilishi ushbu nazariya tushunchalari tizimining tuzilishiga mos keladi.⁴⁹ U ilmiy maqolada “Terminologik tizimning shakllanishi va ishlashi bir qator ajratib bo‘lmaydigan quyidagi sharoitlarga bog‘liq:

- ma’lum chegaralarga ega bo‘lgan maxsus ilmiy sohaning mavjudligi;
- maxsus ilmiy sohada umumiy tushunchalar tizimining mavjudligi;
- sohani tavsiflovchi aniq nazariyaning mavjudligi;
- asosiy tushunchalarni maxsus ma’noga ega bo‘lgan leksemalar bilan og‘zaki so‘zlash orqali konseptual apparatning ishlashi⁵⁰.

Terminologik tizimlarning murakkabligi, ularning ishlashini tahlil qilish quyidagi yondashuvlarning bittasini yoki kombinatsiyasini hisobga olgan holda amalga oshirilishi mumkin degan xulosaga kelishimizga imkon beradi:

- o‘rganilayotgan terminlarni amaldagi terminologik tizim ichidagi asosiy, lotin va murakkab qismlarga ajratish imkonini beradigan mantiqiy;
- tilshunoslik, o‘tish parametrlari va til substratining chegaralari va uning tarkibiy tomonini terminologik mohiyat doirasida ko‘rsatish;
- terminning mazmunli tarkibini ichki tomondan namoyish etadigan terminologik xususiyati⁵¹.

Yuqoridagi nuqtai nazar, shuningdek, nutqning mutlaqo barcha nominativ qismlari terminlar sifatida harakat qilishi mumkin, boshqacha qilib aytganda, nafaqat nominativlik, balki sifat xususiyatlarini belgilash qobiliyati terminlarning asosiy mulki sifatida ko‘rib chiqilishi mumkin degan fikrga ham ega.⁵² Shunday qilib, yuqoridagi xususiyatlar nafaqat otlar, balki fe‘llar, sifatlar va so‘z birikmalariga ega ekanligi sababli terminlar va umumiy so‘z birikmalari o‘rtasidagi chegara juda shaffofdir.

Terminlarning asosiy belgisi ularning terminologik tizimga tegishli ekanligi bilan izohlanadi, bu terminlarni “ular orasidagi sobit aloqalar bilan tartibga solingan terminlar to‘plamiga” kiritish, bu terminlar deb ataladigan tushunchalar o‘rtasidagi munosabatni aks ettiradi.⁵³

⁴⁸ Лейчик В. М. О языковом субстрате термина // Вопросы языкознания. № 5. 1986. — С. 87-97.

⁴⁹ Лейчик. В. М. Проблемы создания и стандартизации сокращений слов и словосочетаний // Проблемы перевода научно- технической литературы : тез. Докл. К обл. семинару, Пенза, 14-15 февр. 1983 г. – Пенза – С. 4-7.

⁵⁰ Лейчик. В. М. Проблемы создания и стандартизации сокращений слов и словосочетаний // Проблемы перевода научно- технической литературы : тез. Докл. К обл. семинару, Пенза, 14-15 февр. 1983 г. – Пенза – С. 4-7.

⁵¹ o‘sha maqola. – B.7

⁵² Левковская К.А. О некоторых особенностях терминологии // Труды института языкознания АН СССР. – 1959. Т. 9. – С. 353-387.

⁵³ Гринев С. В. Введение в терминоведение. – Москва: Моск. Лицей, 1993. –С. 309.

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'OYALAR

“Terminologiya” tushunchasi bilan bir qatorda, “termin tizimi” tushunchasi ham faol ishlatiladi. Terminologiya va termin tushunchalari bo'yicha savol yuzaga keladi? Bu ikki atama sinonimmi yoki umuman boshqa-boshqa tushunchalarning nomlanishimi? Umuman olganda “terminologik tizim”, “termin” va “terminologiya” atamalariga qaraganda kamroq ishlatiladi.

Zamonaviy tilshunoslikka oid adabiyotlarda ushbu termini o'rganishning turli – lingvistik, kognitiv, ontologik, diskursiv, tekstologik va boshqa jihatlari juda yaxshi aks ettirilgan, buning natijasida ushbu termini o'rganishning ayrim tomonlariga asoslangan turli xil ta'riflar ham mavjud.

Tilshunoslar “terminologiya” va “terminologiya tizimi” tushunchalarining farqi to'g'risida yagona fikrga ega emaslar. Buning sabablaridan biri shundaki, terminlar tizimining aniq ta'rifi hali mavjud emas.

V.M.Leychik “terminologiya” va “termin tizimi”ni har xil nuqtai nazardan farqlashni taklif qiladi. Terminologiya va terminologik tizimlarni farqlash uchun asoslash uchun u ilmiy nazariyani ko'rib chiqadi. V.M.Leychikning fikriga ko'ra, terminologiya - bu tegishli ravishda biron-bir nazariya yoki tushuncha bilan birlashtirilmagan va ma'lum bir fan yoki sohaning barcha tushunchalarini aks ettirmaydigan terminlar to'plamidir va terminlar tizimi, aksincha, bitta nazariya yoki tushuncha asosida shakllangan va ma'lum bilim sohasidagi barcha tushunchalarning o'zaro bog'liqligini aks ettiradigan terminlar to'plamidir⁵⁴.

Terminlar tizimining navbatdagi ajralib turuvchi xususiyati sifatida V.M.Leychik va R.Yu.Kobrin kabi bir qator tilshunoslar uning tartibini ko'rib, ularning fikriga ko'ra, terminlar o'z-o'zidan paydo bo'ladi, va terminlar tizimi sun'iy ravishda yaratiladi⁵⁵.

⁵⁴ Leychik V. M. Оптимальная длина и оптимальная структура термина // Вопросы языкознания. 1981. No 2. – С. 63-73.

⁵⁵ Leychik V. M. Терминоведение: предмет, методы, структура. Изд-е 5-е. М.: Книжный дом «Либроком», 2009. 256 с. Кобрин Р. Ю. О понятиях «терминология» и «терминологическая система» // Татаринов В. А. История отечественного терминоведения: в 3-х т. М.: Московский Лицей, 2003. Т. 3. Аспекты и отрасли терминологических исследований (1973-1993). С. 35-40.